

ENDÜLÜS ADININ KÖKENİ ÜZERİNE

Arş.Gör. Ali DADAN
Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

ÖZET

Endülüs isminin kökeni kesin olarak tespit edilmiş değildir. Kelimenin yaygın olarak İberik yarımadasının güneyine ve Kuzey Afrika'ya yerleşen Vandallardan türediği düşünülmektedir. Bu bakış açısına göre Endülüs'ün Vandal ülkesi anlamına gelen Müslümanlar tarafından İberik yarımadası için kullanılan bir isim olduğuna inanılmaktadır. Fakat bu konuda bilim adamları arasında görüş birliğinden söz etmek mümkün değildir. Endülüs adı, "Hispania" karşılığı olarak ilk defa fetihten sonra basılmış bir sikke üzerinde görülmüştür. Hristiyanların XI. yüzyılda yarımadayı geri almaya başlayınca bu isim sadece Müslümanların kontrolü altındaki topraklara verilir olmuştur. Bu zamana kadar Vandalucia, Endeliş, Atlantis ve Landahlauts'dan türediğine dair dört muhtemel köken ileri sürülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Endülüs, Vandalucia, Atlantis, Endeliş, Landahlauts.

ABSTRACT

On the Etymology of Word "Andalusia"

The etymology of the word "Andalusia" is uncertain. The word is popularly thought to be derived from the Vandals, the Germanic tribe who settled in the Southern Iberia and Northern Africa. According to this point of view, it is believed that the name Andalusia, Arabic for "Country of the Vandals," was originally applied to the entire Iberian Peninsula by the Muslims. However, scholars are by no means in agreement. After the Islamic conquest of Spain, the name of Andalusia firstly appears in coin inscriptions as the Arabic equivalent of Hispania. As the Christians began to reconquer the peninsula in the eleventh century, the name was used only to describe the area still under the Muslim control. Up to the present, four possible etimologies have been put forward suggesting that it has been derived from Vandalucia, Andalish, Atlantis and Landahlauts.

Key Words: Andalusia, Vandalucia, Atlantis, Andalish, Landahlauts.

Endülüs denilince Müslümanların bugünkü İspanya topraklarında kurdukları medeniyet akla gelmektedir. Müslümanların Avrupa kıtasında kurdukları bu medeniyet, o dönemin Hristiyan Avrupa'sını etkilediği gibi günümüz Avrupa'sında da izler taşımaktadır. Bu sebeple Endülüs her açıdan dünya çapında pek çok araştırmacının inceleme konusu olmuş ve olmaya da devam etmektedir. Bu makalede Endülüs kelimesinin kökenine dair ileri sürülen görüşler üzerinde durulacaktır.

Endülüs ismi Müslümanlar tarafından İberik yarımadasına verilen bir isim-

dir.¹ Endülüs kelimesinin kökeni tam olarak tespit edilememekle beraber Arap tarihçiler ve coğrafyacılar bu bölgeyi “Endelüs”, Yunanlılar “İberya”, Romalılar ise “İspanya” şeklinde adlandırmışlardır.² Müslümanlar buraya Endülüs deseler de bu toprakları fetheden ve bu topraklarda yaşayan Müslüman fatihlerin dillerinde bu kelime bulunmamaktadır. Hatta bu isim yapı itibarıyla Arapça kelime yapısına benzememektedir. “Hispania” ve “Spania” karşılığı olarak ilk defa fethiden sonra 98/716 yılında basılmış bir sikke üzerinde görülmüştür.³ Sözü edilen sikkenin bir yüzünde Latince “Hispania’da basıldı” diğer yüzünde Arapça olarak “Endülüs’te basıldı” ibaresinin yer alması, Müslümanların fethin hemen sonrasında İspanya için Endülüs ismini kullandıklarını göstermektedir.⁴ Her ne kadar kelime Arapça dil yapısının bir ürünü olmasa da Endülüs denilince akla Müslümanlar ve Müslüman İspanya gelmektedir. Günümüzde de varlığını devam ettiren bu kelime Andalusia olarak Güney İspanya’da özerk bir bölgenin adıdır.

Endülüs kelimesinin kökenini incelemeyen önce İberik Yarımadasına verilen isimler hakkında kısaca duracağız. Çok eski zamanlarda Endülüs’e Ebro vadisinden dolayı İberya, daha sonra Kurtuba’dan geçmekte olan nehir Baetis’in vadisine verilen isimden dolayı Batika adı verilmiştir. Daha sonra ise İşbaniyye (İspanya) adı verilmiştir. Bu ismin verilme sebebi eski dönemlerde yaşamış İşban adında Endülüslü bir kraldır.⁵ Kaynaklara göre bu kralın tam adı İşban b. Tituş’tur.⁶ Kaynaklarda geçen ifadelere dayanarak şunlar söylenebilir. Ebro nehrinin yatağı ve havzası göz önüne alındığında İberya diye kastedilen yerin Kuzey İspanya, Baetis (Vadiu’l-Kebîr) nehrinin havzası ve geçtiği yerler göze alınırsa Batika’dan kastedilenin Güney İspanya olduğu anlaşılacaktır. Yine burası için Çoban Yıldızı anlamı gelen Esberuş (Haspéros)’a nisbetle İşbaniyye (Hesperia) de denilmiştir.⁷ Ancak bölge için verilen isimler anlam genişlemesine uğrayarak tüm yarımadaı ifade eder duruma gelmiştir.

İberik yarımadasında Müslümanların fethettikleri bütün topraklar (bugünkü İspanya, Portekiz ve güney Fransa), “Müslüman İspanya” kastedilerek Endelüs adıyla anılırken, Hıristiyanların etkili olarak 477/1085 tarihinden itibaren gerçekleştirmeye başladıkları Reconquista, yani Endülüs’ü Müslümanlardan geri alma hareketiyle birlikte toprak kaybı hızlandıktan sonra sadece İslam hâkimi-

¹ Endülüs coğrafyası ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. İstahrî, *Mesâlikü’l-Memâlik*, ed: M. J. DeGoeje, Leiden 1927’den ofset, Beyrut tsz, s. 36-37; İbn Havkal, *Kitâbu Sûreti’l-Arz*, Leiden 1938, s. 108-117; Bekrî, *el-Mesâlik ve’l-Memâlik*, thk: Cemal Talebe, Beyrut 2003, II, 378-384; Yakut el-Hamevî, *Mu’cemu’l-Buldân*, thk: Ferid Abdülaziz el-Cündî, I, 311-313; Himyerî, *er-Ravdu’l-Mi’târ fi Haberî’l-Aktâr*, thk: İhsan Abbas, Beyrut, 1984, s. 32-35

² İsmail Hakkı Atçeken, *Endülüs’ün Fethi ve Mûsâ b. Nusayr*, Ankara, 2002, s. 43.

³ Mehmet Özdemir, “Endülüs”, *DİA*, İstanbul, 1995, XI, 211.

⁴ Mehmet Özdemir, *Endülüs Müslümanları-1*, Ankara, 2006, s. 29.

⁵ Bekrî, *el-Mesâlik*, II, 378; Himyerî, *er-Ravdu’l-Mi’târ*, s. 32

⁶ Makkarî, *Nefhu’t-Tîb min Ğusni’l-Endelüsü’r-Ratîb*, thk: İhsan Abbas, Beyrut 1997, I/134; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’l-Târîh*, Beyrut, 1965, IV, 556

⁷ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, IV, 557; Hüseyin Munis, *Târîhu’l-Coğrafiyye ve’l-Coğrâfiyyîn fi’l-Endelus*, Kahire 1986, s. 138; Muhammed Suheyl Takkûş, *Târîhu’l-Muslimîne fi’l-Endelus*, Beyrut 2005, s. 14.

yetindeki yerler bu isimle anılır olmuştur.⁸ Bu ismin kökenine dair tarih boyunca birçok görüş ortaya atılmıştır. Bu güne kadar Endülüs kelimesinin kökenine dair ileri sürülen görüşleri dört temel başlık altında sıralamak mümkündür. Bunlar:

- 1.Vandalucia kelimesinden Endelüs'e
- 2.Endeliş veya Endelüş'den Endelüs'e
- 3.Atlantis'den Endelüs'e
- 4.Landahlouts'dan Endelüs'e dönüştüğü şeklindedir.

1. Vandalucia

Bu isim o yörede yaşamış daha sonra Kuzey Afrika'ya göç ederek Berberleşmiş kabilelerden kaynaklanmaktadır.⁹ Bu görüşü Batılı birçok bilim adamı¹⁰ dile getirdiği gibi ülkemizde ilmi kanaat de bu yöndedir.¹¹ Söz konusu tezi ilk kez ortaya koyan İspanyol yazar Reinhart Dozy'dir.¹² Nitekim bu görüşe göre; M.S. 409 yılında Süeviler Vandallar ve Alanlar gibi bir takım Cermen kavimleri İberik yarımadasına akınlar düzenlediler. Vandallar ülkenin tamamını istila etmelerine rağmen çoğunlukla güney İspanyaya yerleştiler. Muhtemelen bu sebepten bu bölgeye Vandalların ülkesi anlamına gelen Vandalucia denilmiştir.¹³ V. yüzyılda Kuzey Afrika'ya geçmeden Vandallar önce on sekiz yıl kadar İspanya'nın güneyinde kalmışlardır.¹⁴ Tüm bu düşünceleri kabul etsek bile; on sekiz yıl gibi kısa bir dönem bu bölgede kalan ve daha sonra Kuzey Afrika'ya göçüp oradaki ırklarla karışan göçebe bir kavmin bir bölgeye ne kadar isim verebilecekleri ve daha sonra bu topraklarda yaşayan insanların topraklarını istila eden bir kavme nisbetle ülkelerini adlandırmaları zayıf bir ihtimaldir.

2. Endeliş veya Endelüş

Endülüs isminin Endeliş veya Endelüş kelimesinden geldiğine dair iddia genellikle İslam tarih ve coğrafya kaynaklarında yer almaktadır. Bu görüşe göre; Nuh tufanından sonra Endülüs'e ilk yerleşen kavmin Endeliş olduğu zikredilir.¹⁵ Nitekim bazı coğrafya kaynakları da Endülüs isminin buraya yerleşen Endeliş kavminden geldiğini iddia etmektedirler.¹⁶ Bu konuda İbnü'l-Esîr, bu bölgeye ilk yerleşen kavmin Endelüş adlı bir kavim olduğunu ve daha sonra kelimenin so-

⁸ Lütfi Şeyban, *Reconquista, Endülüs'te Müslüman-Hıristiyan İlişkileri*, İstanbul 2003, s. 38-39.

⁹ *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, rdk: Hakkı Dursun Yıldız, İstanbul, 1989, 25

¹⁰ J. D. Latham v.dğr., "al-Andalus", *El²*, Leiden, 1986, I, 486.

¹¹ Mehmet Özdemir, *Endülüs Müslümanları-1*, s. 30; "Endülüs", *DİA*, XI, 211; "Endülüs'ün Yıkılış Sürecinde Öne Çıkan Bazı Hususlar", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (1997), Cilt: 36, s. 233; Lütfi Şeyban, a.g.e., s. 38.

¹² S. M. Imamuddin, *Muslim Spain 711-1492 A.D.*, Leiden 1981, s. 1.

¹³ John A. Crow, *Spain: The Root and the Flower: A History of the Civilization of Spain and of the Spanish People*, New York: Harper & Row, 1963 34-35; William Montgomery Watt-Pierre Cachia, *A History of Islamic Spain*, Edinburg 2001, s. 17

¹⁴ Mehmet Özdemir, "Endülüs", *DİA*, XI, 211.

¹⁵ Makkarî, *Nefhu't-Tib*, I/133.

¹⁶ Bekrî, *el-Mesâlik*, II, 378; Himyerî, *er-Ravdu'l-Mi'târ*, s. 32.

nundaki “ş” harfinin “s”ye dönüştürülerek Arapçalaştırıldığını söylemektedir.¹⁷ İbn Haldun ise bu konuya tamamen farklı bir bakış açısı getirerek Arapların Akdeniz’in kuzeyinde kalan toprakların batı kesimini Endelüş olarak isimlendirdiklerini zikretmektedir.¹⁸ Nitekim Endülüs ile alakalı en eski görüş onun Nuh’un oğlu Yafes’in oğlu Tubal’ın oğlu Endelüs’den geldiği yönündedir. Bunun yanısıra Endelüs’ün İspanya’ya ilk yerleşen kişi olduğu da söylenmektedir.¹⁹ Bu kişinin İbnü'l-Esîr tarafından Nuh’un oğlu Yafes’in oğlu Endelüs olduğu ifade edilmiştir.²⁰ Ama rivayetlerde buraya ilk yerleşen kimsenin Nuh soyundan gelen biri mi olduğu yoksa Nuh’un soyundan gelen bir kavim mi olduğu konusu net değildir. Ancak Müslüman müelliflerin aktardığı bu bilgileri tarihi gerçeklerle bağdaştırmak mümkün gözükmemektedir.

3. Atlantis

Endülüs isminin kökenine dair bir diğer iddia Joaquín Vallvé Bermejo’ya aittir.²¹ Bu görüşe göre Endülüs, Atlantis kelimesinden türemiştir. Vallvé, Platon’un Timaeus ve Critias kitaplarında bahsettiği efsanevi batık kıta ve uygarlık Atlantis’le bağlantı kurarak Atlantis kelimesinin Arapça söylenişi olduğunu iddia etmektedir.²² Buna göstermiş olduğu en büyük dayanak da Araplar’ın tercümelemler yoluyla eski Yunan’a ait eserlerden Atlantis’e dair bilgi sahibi olabilecekleri varsayımdır. Tarihi ve toponomik açıdan Vallvé’nin bu iddiasını destekleyememesi sebebiyle bu görüş ilmi çevrelerce pek benimsenmemiştir. Kaldı ki Atlantis’in neresi olduğu noktasında net bir şeyin söylenememesi bu görüşün sadece bir iddia düzeyinde kalmasına yol açmıştır.

4. Landahlouts

İlk kez bu görüşü ileri süren Von Heinz Halm’dır. *Der Islam* dergisinde yazmış olduğu *Al-Andalus und Gothica Sors*²³ başlıklı makalesinde Halm daha önce Endülüs isminin kökenine dair iddiaları derinlemesine inceleyip eleştirdikten sonra Endülüs kelimesinin Vandalus kelimesinden geldiği görüşünü eleştirerek hem dil açısından hem de tarihi açıdan Endülüs kelimesini Vandallar ile ilişkilendirmenin dikkate alınacak bir görüş olmadığını açıklar.²⁴ Halm’ın iddiası şöyledir: Endülüs İberik yarımadasına Araplar tarafından verilen bir isimdir. Araplar 92/711 yılında burayı sahiplenip Vizigot hakimiyetine son verince, buraya

¹⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IV, 556.

¹⁸ İbn Haldun, *el-İber*, Beyrut 1971, IV, 149.

¹⁹ Pascual De Gayangos, *History of Mohammedan Dynasties In Spain*, London 1850, s. 17; John Harris Jones, *Ibn Abd-el-Hakem's History of Conquest of Spain*, Londra 1858, s. 44; C.F. Seybold, “Endülüs” *İA*, İstanbul 1977, IV, 270.

²⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IV, 557.

²¹ Thomas F. Glick, *Islamic and Christian Spain in The Early Middle Ages*, Leiden 2005, s. XXI.

²² David James, *Early Islamic Spain: The History of Ibn al-Qūfīya*, New York 2009, s. 55.

²³ Von Heinz Halm, “Al-Andalus und Gothica Sors”, *Der Islam*, sayı:66 yıl:1989, s. 252-263.

²⁴ Von Heinz Halm, *The Empire of The Mahdi: The Rise of Fatimids*, İngilizceye çev. Michael Banner, Leiden 1996, s. 280, 24. dipnottaki açıklama

Vizigotlar'ın, kendi ülkelerini tanımlarken söyledikleri Landahlouts ismini kullandılar. Bunun için Endülüs, Landahlouts kelimesinin Arapça telaffuzundan başka bir şey değildir. Landahlouts da miras kalan topraklar, kader ülkesi, şans ülkesi gibi manalara gelmektedir.²⁵

Von Heinz Halm'dan daha sonra bu konuyla alakalı bir diğer makale yazan bilim adamı Georg Bossong'dur. O da Endülüs kelimesinin Vandallardan geldiğini iddia eder. Bu kelimenin Hint-Avrupa dil ailesinden önceye ait bir kelime olduğunu ve iki parçadan oluştuğunu beyan ederek bunların *Anda* ve *Luz* kelimeleri olduğunu ifade eder.²⁶ Her iki bilim adamının makalelerinde Endülüs'ün adının kökenine dair girmiş oldukları analizler sebebiyle ayrıca iddialarını benzer yer adlarıyla destekledikleri için önceki üç görüşe göre daha kabul edilebilir görünmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Endülüs kelimesi tarih boyunca hep Müslümanları ve Müslüman İspanyayı simgelemiş olsa da bu kelime köken itibarıyla eski dönemlere kadar gitmemektedir. Yukarıda Endülüs kelimesinin kökenine dair bir takım iddialar sıralanmıştır. Ancak bunlar arasından bir tercih yapmak zor görünmektedir. Bununla birlikte Müslüman fatihlerin fethettikleri ülke ve yerlerin isimlerini değiştirme gibi bir adetleri bilinmemektedir. Bu nedenle Endülüs kelimesinin Müslümanlardan hemen önce orada yaşayan insanların yaşadıkları yurdu nasıl isimlendirmişlerse Müslümanların da o ismi, dilden dile söyleniş farkıyla kendi dillerine aldıkları söylenebilir. Sonuç olarak Endülüs kelimesinin Müslümanlardan önce meskun olan Vizigotlar'ın memleketlerine vermiş oldukları ismi kullanmaları güçlü bir ihtimaldir. Bu sebeple yukarıda sözünü ettiğimiz görüşlerin hepsi ihtimal dahilinde olmasına ve tutarlı bir yanının bulunmasına rağmen Endülüs kelimesinin köken itibarıyla Landahlouts'a dayandırılması daha yakın görünmektedir.

Kaynaklar:

- » Atçeken, İsmail Hakkı, Endülüs'ün Fethi ve Mûsâ b. Nusayr, Ankara 2002.
- » Bekrî, Abdullah b. Abdülaziz b. Muhammed (ö.487/1094), el-Mesâlik ve'l-Memâlik, thk. Cemal Talebe, Beyrut 2003.
- » Bossong, Georg, "Der Name Al-Andalus Neue Überlegungen Zu Einem Alten Problem", Trends in Linguistics, Sounds and Systems: Studies in Structure and Change, ed. David Restle & Dietmar Zaefferer, Berlin 2002 s. 149-164.
- » Crow, John A., Spain: The Root and the Flower: A History of the Civilization of Spain and of the Spanish People, New York: Harper & Row, 1963.
- » Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, rdk: Hakkı Dursun Yıldız, İstanbul, 1989.
- » Gayangos, Pascual De, History of Mohammedan Dynasties In Spain, Londra, 1850.
- » Glick, Thomas F., Islamic and Christian Spain in The Early Middle Ages, Leiden 2005.
- » Halm, Von Heinz, "Al-Andalus und Gothica Sors", Der Islam, sayı:66 yıl:1989, s.252-263.
- » Halm,Von Heinz, The Empire of The Mahdi: The Rise of Fatimids, İngilizceye çev. Michael Banner, Leiden 1996.

²⁵ Von Heinz Halm, *The Empire of The Mahdi*, s. 280

²⁶ Georg Bossong, "Der Name Al-Andalus Neue Überlegungen Zu Einem Alten Problem", *Trends in Linguistics, Sounds and Systems: Studies in Structure and Change*, ed. David Restle& Dietmar Zaefferer, Berlin 2002, s. 149-164.

- » Hamevî, Yakut (ö.626/1229), Mu'cemu'l-Buldân, thk: Ferid Abdülaziz el-Cündî, Beyrut 1990.
- » Himyerî, Muhammed Abdülmün'im (ö.749/1348), er-Ravdu'l-Mi'târ fi Haberi'l-Aktâr,thk: İhsan Abbas, Beyrut 1984.
- » Hüseyin Munis, Târîhu'l-Coğrafiyye ve'l-Coğrafiyyîn fi'l-Endelus, Kahire 1986.
- » Imamuddin, S.M., Muslim Spain 711-1492 A.D., Leiden 1981.
- » İstahrî, Ebû İshak İbrahim b. Muhammed (ö.303/916), Mesâliku'l-Memâlik, ed: M. J. DeGoeje, Leiden 1927'den ofset, Beyrut tsz.
- » İbn Haldun, Abdurrahman b. Muhammed(ö.808/1405), Târîhu İbn Haldun (el-İber), Beyrut 1971.
- » İbn Havkal, Ebû'l-Kâsım (ö.367/977), Kitâbu Sûreti'l-Arz, Leiden 1938.
- » İbnü'l-Esîr, İzzüddin Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed (ö.630/1232), el-Kâmil fi't-Târîh, Beyrut 1965.
- » James, David, Early Islamic Spain: The History of Ibn al-Qūṭīya, New York 2009.
- » Jones, John Harris, Ibn Abd-el-Hakem's History of Conquest of Spain, Londra 1858.
- » Latham, J. D. vd., "al-Andalus", El², Leiden 1986, I, 486-503.
- » Makkarî, Şihabüddin Ahmed b. Muhammed (ö.1041/1631), Nefhu't-Tîb min Ğusni'l-Endelüsü'r-Ratîb, thk: İhsan Abbas, Beyrut, 1997.
- » Özdemir, Mehmet, "Endülüs'ün Yıkılış Sürecinde Öne Çıkan Bazı Hususlar", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara 1997, Cilt: 36, s. 233-254.
- » Özdemir, Mehmet, "Endülüs", DİA, İstanbul 1995, XI, 211-225.
- » Özdemir, Mehmet, Endülüs Müslümanları-1, Ankara, 2006.
- » Seybold, C.F., "Endülüs", İA, İstanbul 1977, IV, 270-273.
- » Şeyban, Lütfi, Reconquista, Endülüs'te Müslüman-Hıristiyan İlişkileri, İstanbul 2003.
- » Takkûş, Muhammed Suhey, Târîhu'l-Muslimîne fi'l-Endelüs, Beyrut 2005.
- » Watt, William Montgomery-Cachia, Pierre, A History of Islamic Spain, Edinburg 2001.